

Jakabovits Miriám És Hers A Gyermekeikkel, Efraímmal És Smulikkal

Ez a nővérem a férjével és a két fiával.

Csak ketten voltunk testvérek, én és a nővérem. A testvérem, Grosz Miriám 1920-ban született. A nővérem ugyanazt az iskolát végezte, mint én, az elemi a zsidó iskolában, és utána még három évet a román iskolában. Ő jobban tanult, mint én, jó feje volt nagyon. Miután befejezte a hét osztályt, megtanulta a fodrászatot és a manikűrözést. Én is tudtam a haját rendezni, nekem is voltak kuncsaftjaim, jöttek a műhelybe este későn, és felgyűrűztem a hajukat. És voltak kuncsaftjaink, akikhez jártunk haza este, mikor elvégeztük a munkát, ő is a [fodrász]műhelyben és én is a szabóságban. Ő ez egy mese, ma, ha valaki mondaná valakinek, az kacagná. Vett a nővérem ilyen vasakat, és a primuszon melegítettük a vasat, és felgyűrűztük a haját. A primusz az egy petróleumlámpa volt, de nem, amivel világítottunk, hanem amin főztünk.

1941-ben átköltöztettek minket Gyulafehérvárra [29 km-re Nagyenyedtől]. Az úgy volt, hogy először eljöttek az újváriak [a Marosújváron élő zsidó családok] [Nagy]Enyedre, egy hétfői nap érkeztek, és ott ültek egy hétig [Nagy]Enyeden. Amikor 1941-ben eljöttek az [maros]újváriak [Nagy]Enyedre, olyan érdekes volt, hogy hozzánk is jött egy özvegyasszony a három lányával, nem tudom, mi volt a nevük, addig nem ismertem őket. Csütörtökön jöttek meg, pénteken elhelyezkedtek nálunk, és odajött ez a Jakabovits Hersi látogatóba. Meglátta a nővéremet, és rögtön beleszeretett. És 1943-ban megvolt [az esküvő]. [Nagy]Enyedről aztán 1941 júniusában az [maros]újváriak is, a tövisiek is, az enyediek is Gyulafehérvárra kellett menjünk nagyon-nagyon gyors tempóban.

1943-ban ment férjhez a nővérem – mert háború alatt ment férjhez, nagyon haragudott rá apu. Nagyon sok vita volt, apu nem nagyon volt a házasság mellett, háború alatt, azt mondta, nem kell férjhez menni. Anyu azt mondta: „Hadd el, hogyha úgy akarja, menjen férjhez.” Szerelmi házasság volt.

A testvéremnek [maros]újvári volt a férje. A szülőknek volt pékségük [Maros]Újvárt – abban az időben úgy mondták, Uioara –, csináltak pénteken kalácsot – nálunk, a zsidóságnál pénteken kalácsot sütnék szombatra, úgy hívjuk, kajlics. Süttöttek tortát, ha volt valami évforduló, de akkora tepsis tortákat, hogy én nem is láttam soha akkorákat, vagy harminc tojásból. Nagyon ügyes emberek voltak. És [Maros]Újvárt nagyon vallásosak voltak a zsidók. Például, amikor volt a testvéremnek az esküvője, jött [hozzánk] az apósa. Kellett giszolni, úgy mondják, leönteni a kezet, mielőtt bemegy egy házba. És az egyik csészéről egy picit le volt ütve a zománc. Nem akarta azt a csészét használni. Honnan vegyünk egy másik csészét, amelyik böjtös, persze? A zsidóságban van úgy: tejes, húsos és böjtös. A böjtösnek úgy mondjuk, páreve [párve, páros]. Az, ami a vízbe megy, az böjtös. Az nagyon böjtös kellett legyen. Anyu aztán felküldött a padlásra, hogy a húsvéti edényből hozzam le, nem tudom, melyik csészét, mert az új volt.

Az esküvőkor az egyik házban volt a menyasszony, az anyai házban. Egy másik házban – a zsidók mindig szerettek közel egymáshoz lakni – volt a vőlegény, ott volt a nagy imádkozás. Azután jött az após, a menyasszonyt lefátyolozva kivitte a család az udvarra, ott átadta a vőlegénynek, és aztán átmentek a hipához [hüpe]. Szigorúan az udvaron volt a hipa. Ma már Izraelben is bent van a hipa, házban, vendéglőben, ahol az esküvőt tartják, de ez régebben nem így volt. Szép volt. Az újvári [marosújvári] rabbi eskette meg őket. Olyan vallásos volt a vőlegény családja, hogy nem volt elég kompetens az enyedi [nagyenyedi] rabbi nekik, és elhozták az újvári [marosújvári] rabbit. És aztán mikor vége volt a szertartásnak, akkor a vőlegény eltörte a poharat: ledobta, és rátaposott, „mázél tov”-ot mondtak, és ott volt vagy három cigány, azok ráhúztak egy nótára. És volt egy vacsora, és kész volt. Akkor, úgy mondták, aranylevest [húslevest] ettek, nagyon zsíros volt, ma jó koleszterinnek. Általában táncoltak is az esküvőkön, zsidó zenére, magyar zenére, kinek milyen zene volt az esküvőjén. A nővérem esküvőjén nem táncoltunk egyáltalán, nem volt tánc. Nem lehetett táncolni, háború volt. Az újváriak [marosújváriak] nem is nagyon táncoltak, mert nagyon vallásosak voltak, azoknál nem lehetett táncolni, csak azokat a régi zsidó táncokat, úgy zsebkendővel. Én nem voltam ott, de láttam egyszer, voltam egy esküvőn, és láttam. A házidok, azok táncolnak, de azok nem szabad táncoljanak lányokkal. Azok fogják a zsebkendőt, csak úgy táncolnak. De nálunk, [Nagy]Enyeden nem volt ilyesmi, [Nagy]Enyed nem volt éppen egy olyan nagyon-nagyon vallásos város, mint Dész például vagy [Maros]Újvár. [Nagy]Enyeden rendszeren táncáltunk, egy tangót, mert akkor tangó volt, volt egy cigányzenekar behíva, azokat megfogadta a menyasszony vagy a vőlegény. De szép volt. Régi dolgok voltak, de szép dolgok voltak. Akkor szép volt, ma már kacagás.

A nővéremék [Maros]Újváron laktak, volt külön lakásuk. A nővérem nagyon tartotta a vallást [a házassága után], és szép házassága volt. Ahogy vége volt a háborúnak, a nővéremék egy ideig még [Maros]Újváron laktak. A nővéremék azután leköltöztek [Nagy]Enyedre, mert a sógorom húga [Jakabovits Magda] és az anyja elment Izraelbe. [Nagy]Enyeden voltak egész addig, míg apu [Grossmann Herman] meghalt [1964-ig], akkor elmentek mind az összesen [a nővérem, a férje és a két fia] Izraelbe, Jaffába, elvitték anyukát is. Mielőtt elmentek, [a sógorom] bőrkereskedő volt, de ő csinálta a könyvelést is az üzletnek, ahol dolgozott, és Izraelben könyvelő volt. Nagyon vallásos ember volt a nővérem férje, és nagyon tudott is. És kezdte tanítani a nővéremet is otthon [vallásra, héberre], pláne mielőtt elmentek Izraelbe, és nagyon tudott a nővérem. Aztán megtanult ivritül Izraelben. De nagyon hamar meghalt a férje, egy szívinfarktussal. És ő maradt egyedül a fiaival, azok megnősültek, jó helyzetben vannak. Két fia van, az egyik Efraim, a másik Smulik. Miriám két éve [2003-ban] épp most [júliusban] halt meg, most van a jorcájt [jahrzeit].